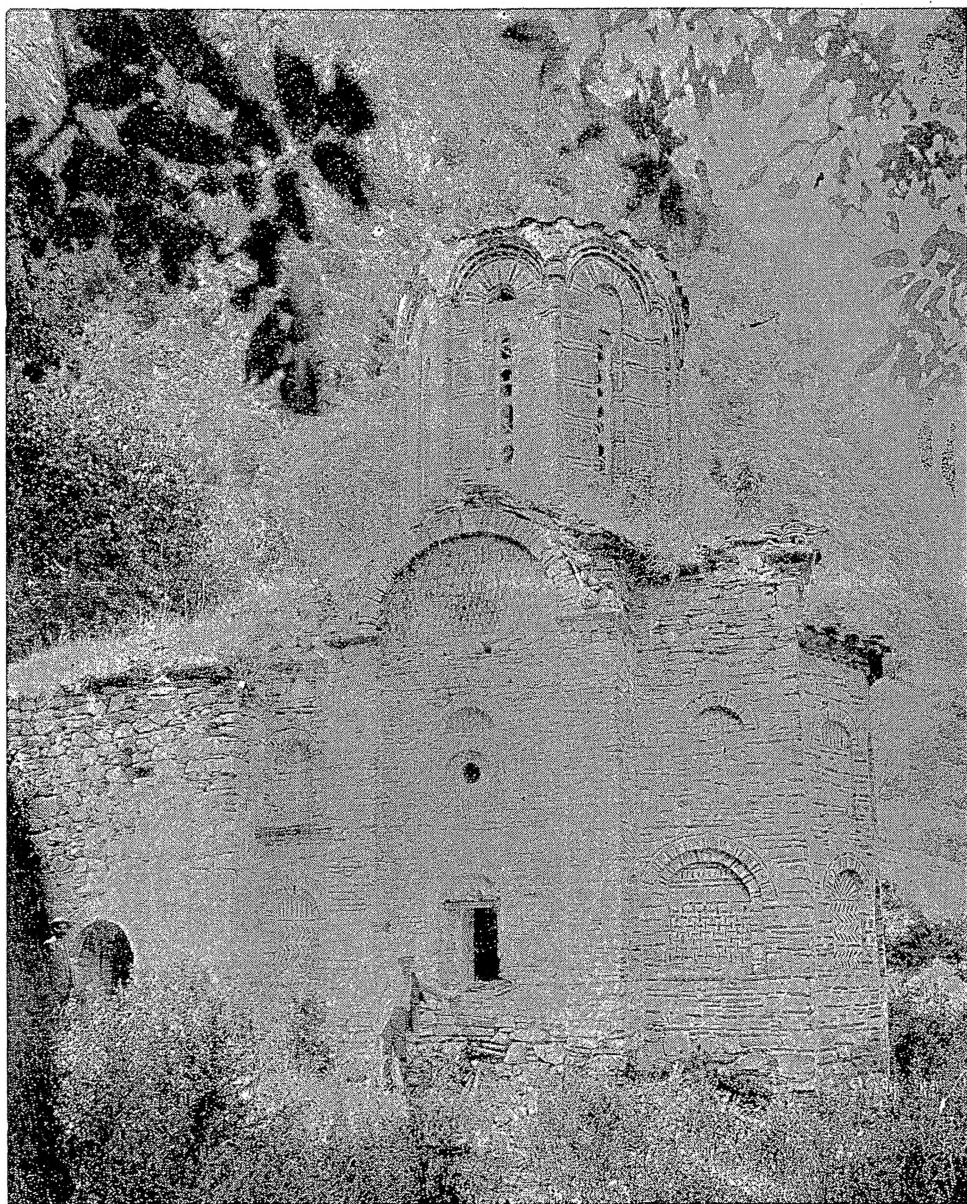

ЈЕДНА СРПСКА СЛИКАРСКА ШКОЛА XIV ВЕКА.

Ретко која црква српска из Средњег Века показује тако интересантан живопис, као црква св. Андреје на реци Трески (близу Скопља). У цркви

Слика 1. — Црква Св. Андреје код Скопља.

је сачуван доста велики број натписа, који нас обавештавају о ктитору цркве, о селима и добрима дарованим цркви и о уметницима, који су у њој

радили. Један дугачак натпис изнад врата, која из нартекса воде у цркву,¹⁾ гласи:

Изволениемъ Бѣ ѿца вездѣжителѣ и поспешениемъ сына единороднаго и съвершениемъ всепрѣсвѣтаго доуха ѡзда се и пописа се съ стѣи и вѣстѣни храмъ въ име стѣаго и славнаго вѣрховнаго апѣтла Хѣа прѣвозванаго Андреа трѣдомъ(ъ) и подвигомъ хрѣстолюбиваго раба Бѣжна Андрѣаша сына фтораго благовѣрнаго краля Вѣлкишина и кралице Бленна Бѣнѣвѣте и елико вѣзможно би дахомъ и приложихомъ стѣни цѣрки сѣла 8 поли и 8 забѣрди съ мѣтохомъ(ъ) и правинами ꙗже писана сѣтъ извѣстѣ о всемъ ꙗже о нихъ вѣ вреки вѣ хрисовѣдѣ и си двѣ сѣлѣмъ Бѣдѣрци и Повийно къ замѣненіи цѣрки Бѣшичкои зговоромъ и дахомъ

Слика 2. — Натпис изнад улазних врата у храм.

за Шомково и за Иване понеже тако прилежно би ѡбоимъ цѣрквамъ имѣти тако сѣла сѣла вѣ(зѣ) смѣщеніи къ ѡтвержденію лѣто 1389. (остало сасвимъ нечитко, јер је избледело и искварено — слика 2).

Из овога се натписа види, да је цркву подигао други син краља Вукашина Андреаш 1389. год. Према имену оснивача цркве и сама се црква обично зове „Андреаш“.

Слике у цркви поређане су на зидовима у три зоне једна више друге. Доња зона показује на западноме зиду арханђеле Михаила (јужно од врата) и Гаврила (слика 3 — северно од врата); на јужноме зиду свете ратнике Димитрија (слика 4) и Ђорђа (у првоме пољу цркве), апостоле Луку и Марка (слика 5 — западно од прозора), Павла и Јована Богослова (слика 6 — источно од прозора) и свете архијереје Кирила Александриског и Атанасија (слика 7); на северноме зиду свете ратнике Теодора Стратилатора (слика 8) и Теодора Тирона

¹⁾ Упор. *Dr. Вл. Р. Пејковић*, *Старине* 1923 стр. 26; *Љ. Симојановић*, *Стари српски записи и натписи* IV Бр. 6079.

(у првом пољу цркве), апостоле Андреју и Матеја (слика 9 — западно од прозора) и Петра (источно од прозора), а до Петра Богородицу Заступницу (слика 10) и свете архијереје Петра Александриског и Григорија Богослова (слика 11 — у олтару). У олтарској абсиди представљени су св. Василије Велики (јужно од прозора) и св. Јован Златоусти (северно од прозора), а између њих стоји часна

Слика 3. — Арханђел Гаврило.

Слика 4. — Св. Димитрије.

трпеза са агнецом, који чувају два анђела (слика 12). У ниши протисиса насликан је св. архиђакон Стеван (слика 13), а у ниши ђаконикона ђакон св. Еуплос.

Доњу зону крунише један фрис од светитеља, насликаних у попрсју, који иде дуж целе цркве. Овакових слика у попрсју има шездесет: осам је од њих на западном зиду, по пет на северном и јужном зиду првога поља цркве, по дванаест у северној и јужној певници (међу овима у северној певници је св. Симеон Српски), по пет на северном и јужном зиду олтара (међу овима и св. Сава Српски) и њих осам у олтарској абсиди.

Овај фрис од самих попрсја дели доњу зону од средње, у којој је насликан циклус слика из Страдања Христова. Циклус почиње у олтару на јужноме зиду „Тајном вечером“ и развија се према западу овим сценама: „Прање ногу“ и „Молитва Христова на Маслиновој Гори“ (у јужној певници) и „Издајство Јудино“ (на јужној страни првога поља цркве). Циклус се продужава на северноме зиду сценама: „Ругање Христу“ (у првоме пољу цркве), „Христос узлази на крст“

Слика 5. — Јеванђелисти: Лука и Марко.

и „Скидање с крста“ (у северној певници) и „Полагање Христа у гроб“ (у олтару). У олтару су насликани „Богородица, виша од небеса“ и „Благовести“ (арханђео Гаврил у протисису — слика 14 —, Богородица у ђаконикону). На западноме зиду налази се „Смрт Богородичина“.

У горњој зони, на самоме своду, били су насликани, како изгледа „Велики празници“. Од њих су се сачували на јужној страни „Рођење Христово“, „Сретење“ и „Крштење Христово“, који су тако изгледали, да се једва распознају, а на северној страни само „Васкрсење из ада“.

Тајна вечера (слика 15) показује сто у облику сигме. Христос седи на крају лево, а на његовим прсима почива глава његова омиљена ученика Јована. Десет апостола седе за столом у истом реду са Христом, а двојица су се издвојила и седе напред за столом. На столу се виде два светњака, три чиније, једна боца, четири комада поврћа у облику репе, хлебови и један убрис (испред Исуса). Апостоли пружају руке и дохватају хлеб, док живо воде разговор

Слика 6. — Апостоли: Павле и Јован Богослов.

између себе и гестикулишу. Необично је интересантно, што Христос у десној руци држи један предмет, који има пре облик каквог инструмента за јело (нож или кашика) него свитка, док у левој руци држи хлеб. Јуда седи десно близу средине стола, сагиње се преко стола и умаче нешто у чинију, која стоји на средини стола. У позађу се види некаква компликована архитектура и иза ње се појављују фигуре пророка Давида и Јеремије са развијеним свитцима у руци, на којима су исписане сентенције, које се односе на „Тајну Вечеру“.

Иконографија ове теме у цркви св. Андреје показује извесне особености, које до сада нису биле познате. Оне указују на једну сасвим независну сликарску школу. Ова се школа нарочито интересује за проблем простора и испољава јако тенденцију, да изазове илузију дубине простора, иако још не познаје законе перспективе. Она би хтела да даде једну композицију у простору, а не у равни.

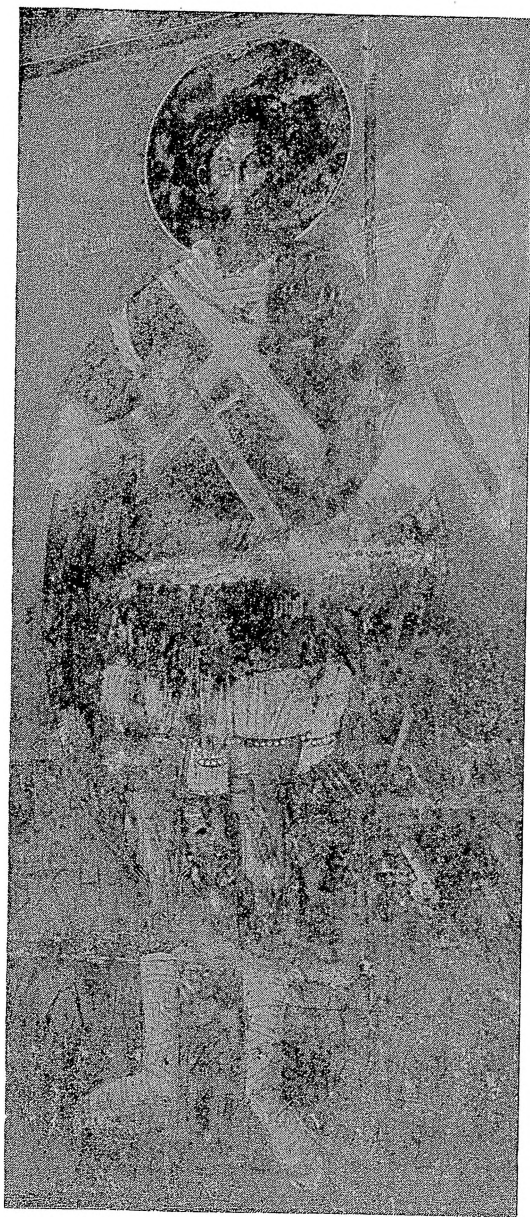
Слика 7. — Св. Кирил и Св. Атанасије Александријски.

И у сцени *Прање ногу* (слика 16) избија на видело иста тенденција уметника, да створи илузију дубине простора. Он се труди да варира позе апостола, који журно одвезују своју обућу. Један од њих представљен је, како седи сасвим еп фасе; други поред овога, клечи на једноме колелу и сагиње се, да би одвезао сандале на нози. Трећи, представљен у пола профила, сав се шћућурио. Главне личности Петар и Исус воде диалог, познат из јеванђеља.

Иста тежња, да се створи илузија дубине простора и да се варирају позе избија нарочито на видело у сцени *Молишва Христова на Маслиновој Гори*

(слика 17). Апостоли спавају поређани у три реда један иза другог. Једни спавају седећи, други изваљени на леђа. Један се простро целом дужином свога тела по земљи; други лежећи на трбуху, заронио је главу међу руке и насликан је у једноме од најсмелијих скраћења, у покрету са задњег пиана напред.

У сцени *Христос узлази на крст* (слика 18) види се Исус, који се с муком пење уз лествице, прислоњене уз крст, јер пречаге на лествицама стоје

Слика 8. — Св. Теодор Стратилат.

на великом растојању једна од друге. Он је већ доспео на висину попречног крака крста и окреће се, шири обе руке и ставља се на расположење својим целатима. Један од ових, који стоји на једној пречаги лествица, хвата Исуса за десну му руку; други, који се попео на попречни крак крста, сагиње се и хвата Исуса за леву му руку.

Сцена *Скидања с крста* (слика 19) показује Јосифа, који придржава тело Христово, чије су руке с крста већ отковане. Богородица прима у загрљај

свога сина, чију десну руку целива једна од присутних мироносица. Десно се види Никодим, који вади клинџе из ногу Исусових, прикованих уз крст и окреће се Јовану, који стоји поред Никодима удвележено погнут и даје му знак, да њему преда извађене клинџе, како их Богородица не би видела. Нарочито је пуна дражи ова епизода са дијалогом између Јована и Никодима, који клечи

Слика 9. — Апостоли: Андреја и Матеј.

и, док је заузет својим послом, окреће главу Јовану, да би чуо његове речи. Фигуру Никодимову могла је сликати само рука једнога великога мајстора.

Иста рука сликала је дражесну фигуру Богородице из сцене *Благовести* (слика 20). Она је мирно седела и прела, кад изненада до ње допреше неочекивани поздрав арханђела Гаврила. Она окреће главу и ослушкује тајанствене речи, које изгледа да извиру из вечности. У њеној пози и у њеном гесту има нечега узвишенога, што подсећа на чувене Сибиле великога Микеланђела.

Иста монументална поза даје се познати и код светих ратника и код фигура апостола. Све подсећа на репрезентативну уметност XI—XIII века. На

ову се уметност мисли, кад се погледају фигуре светих архијереја у њиховој свечаној пози.

Све ове особености, јако наглашене у цркви св. Андреје, одртавају једну нарочиту сликарску школу. Пре свега распоред слика одступа од уобичајене

Слика 10. — Апостол Петар и Богородица Заступница.

схеме: фигуре светих пустињака нису насликане нигде у доњој зони; „Причешће апостола“ и не постоји у олтару; нигде се не сретa ниједно од чуда Христових; нигде нема ниједне сцене из живота Богородице. За тим иконографија тема показује мотиве или сасвим ретке или сасвим нове. Од врло је великога значаја и то, што се свугде у композицијама јако наглашава тежња уметника, да створи илузију дубине простора и да даде осетити фигуре у простору. У овоме нарочито избија на видело напредак ове независне сликарске школе.

Ми данас знамо имена сликара, који припадају овој сликарској школи из цркве св. Андреје. Они су записали своја имена у протисису и у ђаконикону

цркве. Двојица од њих изречно веле, да су сликари. То су митрополит Јован и монах Григорије,¹⁾ док монах Калест Кирил вели (слика 21), да је он овде у почетку уложио труда заједно са братијом.²⁾

Име митрополита Јована не јавља се овде први пут. У манастиру Зрзе (код Прилепа), чију је цркву за време Душаново сазидео монах Герман, има

Слика 11. — Св. Петар Александријски и Св. Григорије Богослов.

један натпис, у коме се каже, да је овај манастир за владе краља Вукашина и краља Марка био на баштини митрополита Јована Зографа и брата му јеромонаха Макарија Зографа, који беху унуци првога ктитора манастира, монаха Германа.³⁾ Нема никакве сумње, да су митрополит Јован из цркве св. Андреје

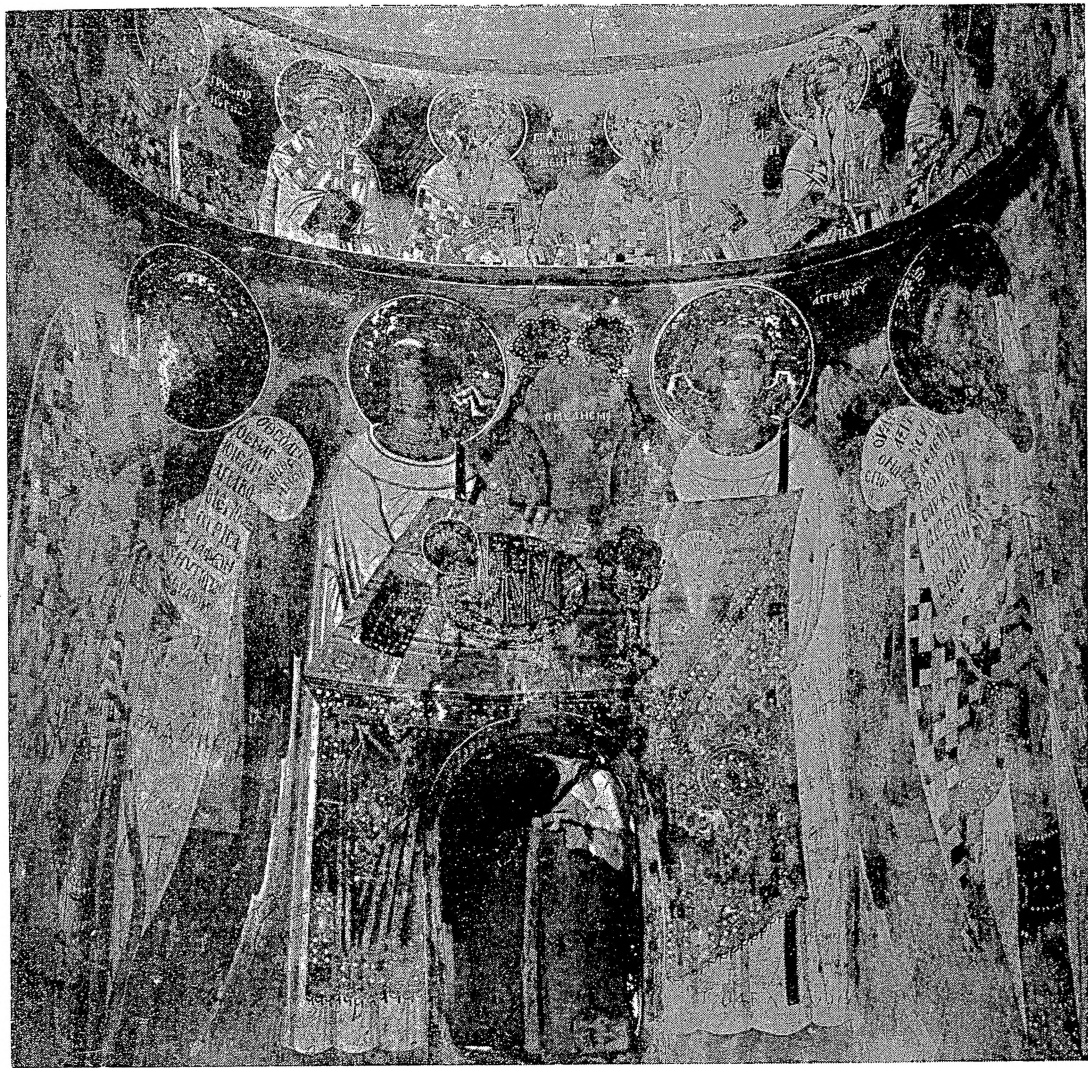
¹⁾ *Dr. Влад. Р. Пејковић*, Старине стр. 27.

²⁾ *Ibidem*.

³⁾ *Д. Симојановић*, о. с. I. Бр. 200.

и овај митрополит Јован из манастира Зрзе исто лице. Они се спомињу у исто време, а у Зрзу се митрополит Јован зове и „зограф“, који је надимак потпуно оправдан за једнога сликара.¹⁾

Натпис из Зрза истиче две важне околности. Из њега сазнајемо, да је митрополит Јован био из околине Прилепа. Он нам уз то каже, да је и брат

Слика 12. — Часна трпеза са агнецом.

митрополита Јована, јеромонах Макарије, био „зограф“. Несумњиво је, дакле, постојала читава једна сликарска школа, којој су припадали монаси. На челу те школе био је митрополит Јован. Живопис цркве св. Андреје показује, да је ова школа стајала на достојној висини.

Влад. Р. Пећковић.

¹⁾ Миљуков слути, да и живопис у пећинској цркви св. Марине на западној обали Преспе ваља приписати овоме Јовану Зографу, чије се име спомиње у грчком натпису споља. *Извѣстїя русскою археологическою Инстїтуту*. IV, стр. 64.

RÉSUMÉ.

UNE ÉCOLE DE PEINTURE SERBE DU XIV SIÈCLE.

L'église de Saint André, située au bord de la Treska (dans la région de Skoplje), fondée en 1389. par le prince André, second fils du roi Voukachine,

Слика 13. — Св. Архиђакон Стеван.

Слика 14. — Арханђел Гаврило.

présente des peintures particulièrement intéressantes, qui sont rangées en trois zones sur les murailles du naos. Ces peintures font l'objet du présent article du Dr. VI. R. Petković.

La distribution des peintures est ici bien particulière: les figures des saints solitaires ne se laissent pas voir dans la zone inférieure; la communion des apôtres n'existe pas à l'autel; pas un miracle de Jésus; pas une scène de la vie de la Vierge. Puis, l'iconographie des thèmes montre des motifs ou très rares ou bien tout à fait nouveaux (p. ex, dans „la Cène“ le Christ tient dans la main droite un objet

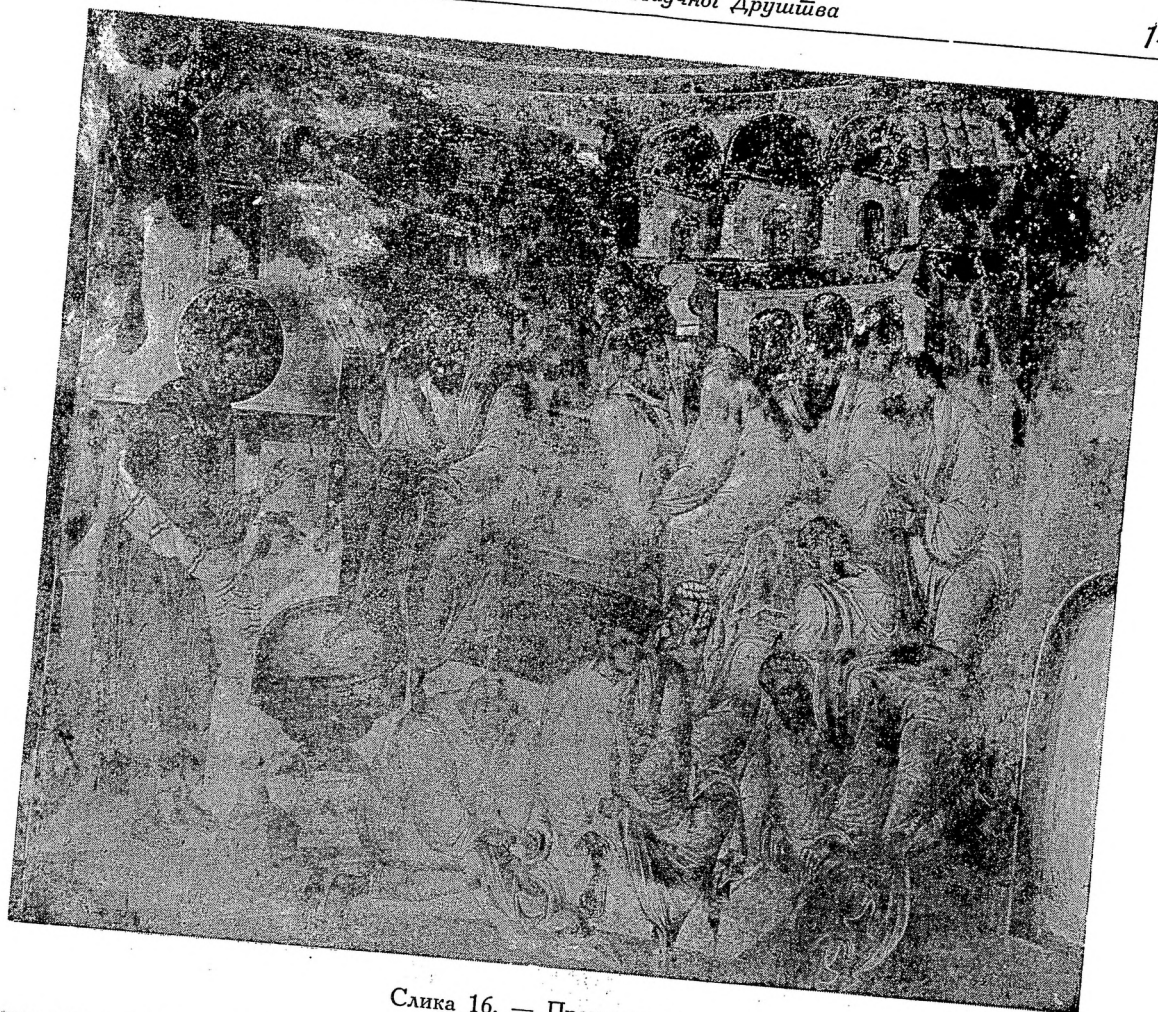
qui a plutôt la forme d'un couteau ou d'une cuiller que d'un rouleau de papier). Très importante aussi est la tendance du peintre d'effectuer les profondeurs des

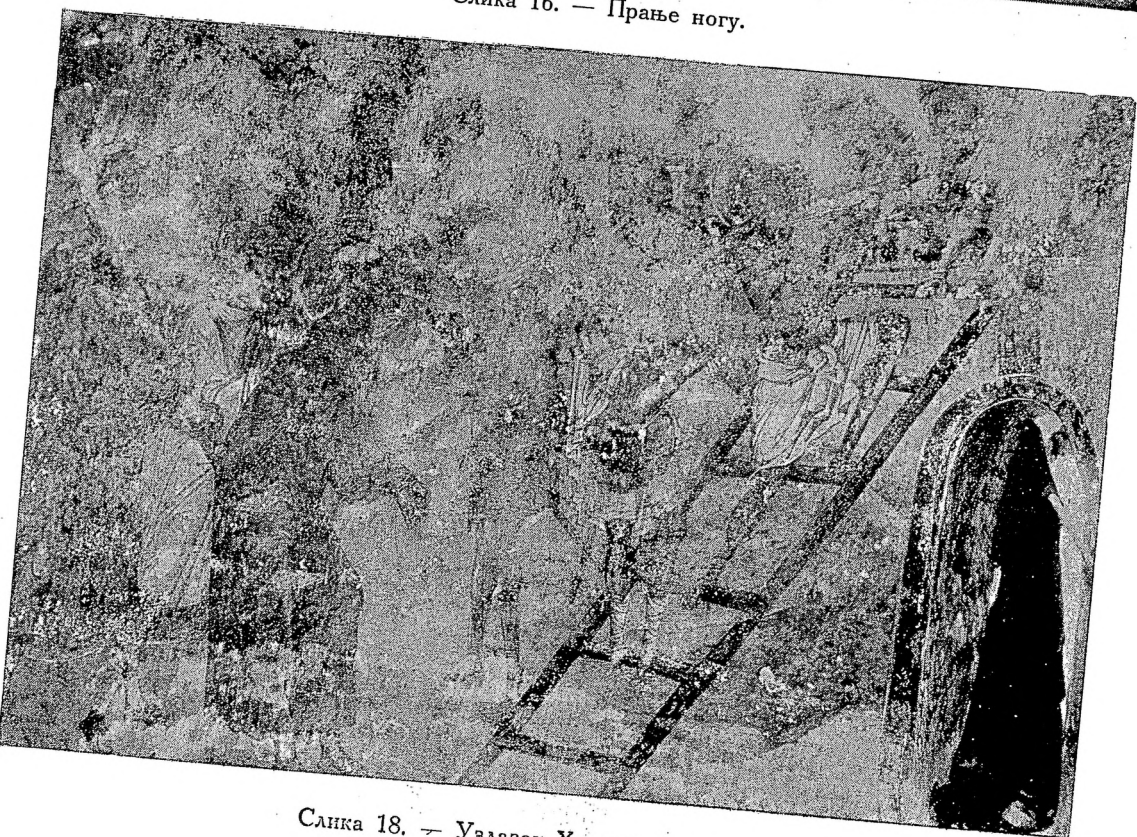
Слика 15. — Тајна вечера.

plans et de laisser sentir les figures dans l'espace et c'est là surtout que s'accuse le progrès de ces peintures.

Les peintres qui appartiennent à cette école de Saint André ont inscrit leurs noms dans le prothesis et dans le diaconicon de l'église. Ce sont le métropolitain Jean et les moines Grégoire et Kalleste Cyrille (qui y a travaillé au commencement

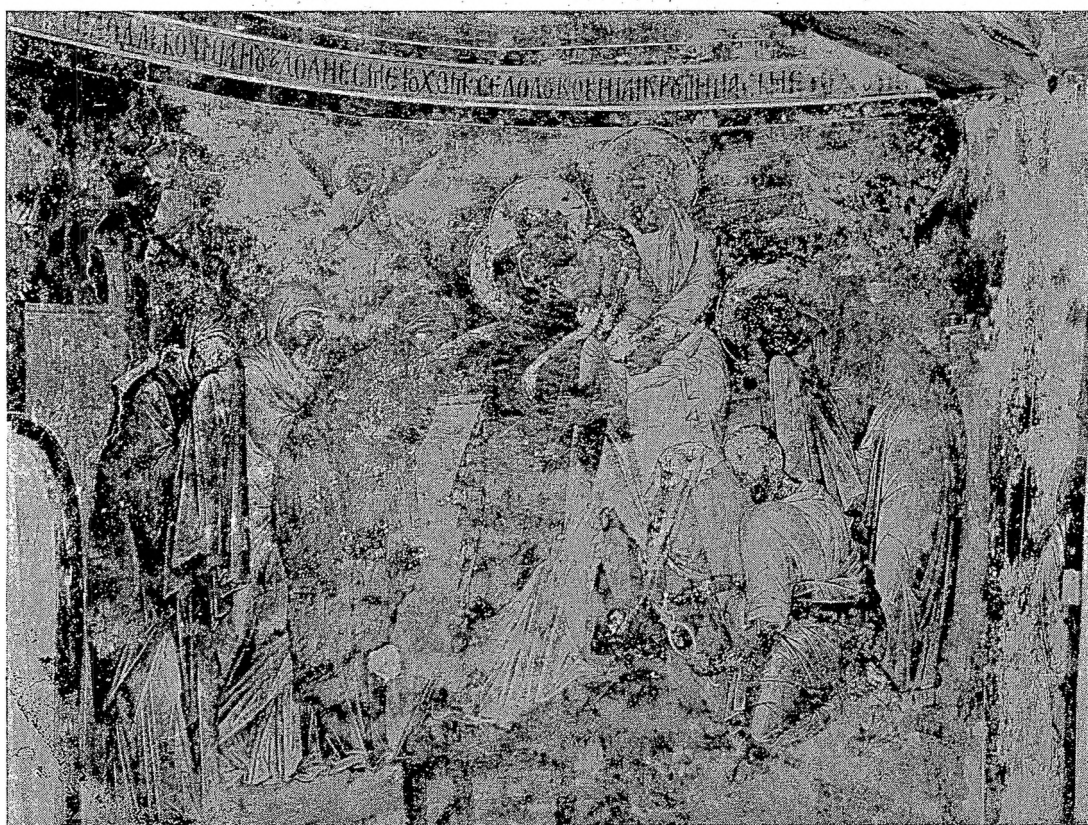
Слика 16. — Прање ногу.

Слика 18. — Улазак Христов на крет.

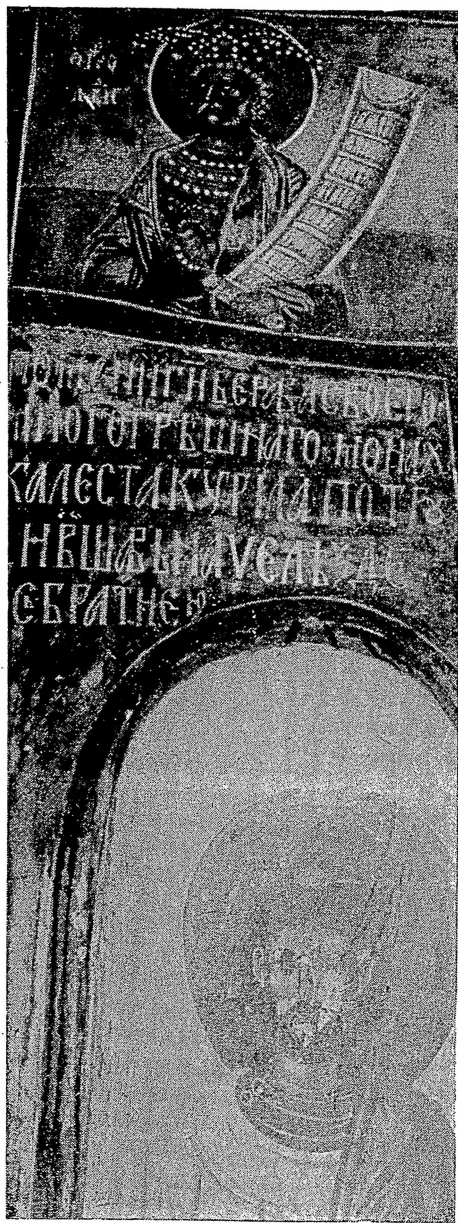
Слика 17. — Молитва на Маслиновој Гори.

avec sa congrégation). Une inscription du monastère de Zrzé (dans la région de Prilep), construit par le moine Germain pendant le règne de Douchan, fait mention du métropolitain Jean Zographos et de son frère Macarie Zographos, qui étaient les petits-fils du fondateur et qui tenaient le monastère en leur possession sous le règne du roi Voukachine et du roi Marko. Il est bien certain que ce métro-

Слика 20. — Богородица из Благовести.

Слика 21. — Натпис монаха Калиста.

politain Jean Zographos de Zrzé est la même personne que le métropolitain Jean, peintre de Saint André. Ils sont mentionnés dans le même temps. Le métropolitain Jean se nomme „zographos“, la désignation spéciale pour un peintre.

L'inscription de Zrzé met en évidence deux faits très importants. Le métropolitain Jean était originaire de la région de Prilep. Le frère du métropolitain Macarie était aussi un peintre. Cela nous permet de reconstituer toute une école de peinture, dont le chef était le métropolitain Jean. Les peintures de l'église de Saint André sont un témoignage que cette école tenait un rang très élevé.